

В.О.РЯБОВА

*Інститут пам'яткоохоронних досліджень
Міністерства культури і мистецтв України*

ПОВЕРНЕННЯ ДО САХНІВСЬКОЇ ДІАДЕМИ

1. Знайдена в кургані № 2 біля с. Сахнівка Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. В.Є.Гезе у 1900 р. золота діадема до кінця залишилась не вивченою. Хоча її перші публікації з'явилися одразу ж після знахідки (АЛЮР; 1901; А.Міллер, А.Мортільє, 1904), виняткові зображення на ній у дослідників викликали сумнів. Цьому спричинило і зауваження М.І.Ростовцева (1913) про можливість її підробки - таке явище було в той час розповсюджене (відома історія з тіарою Сайтафарна). І хоча через рік М.І.Ростовцев (1914) визнав автентичність діадеми, але сумніви, посіяні ним, залишились надовго. Справжнє повернення цього унікального стародавнього твору до наукового обігу, мабуть, належить С.С.Безсоновій та Д.С.Раєвському (1977; Д.С.Раевский, 1970; 1977; С.С.Бессонова, 1983). Суттєвими аргументами, що також довели її стародавність були дослідження військового спорядження скіфів, котрі зображені на пластині, зроблені Є.В.Черненко та В.І.Клочко (1979).

2. Серед відомих зображень скіфів Сахнівська "діадема" за кількістю фігур (10), унікальністю деяких зображень не має собі рівних і є справжньою перлиною стародавнього мистецтва. Більшість дослідників вважають цю багатофігурну композицію не просто етнографічною ілюстрацією еллінських майстрів з життя скіфів, а зображенням певної культової сцени, яку М.І.Ростовцев трактував, як залучення до богині царя, взаємного містичного приєднання до договірному присягання (1914); М.І.Артамонов - "як обряд залучення до влади та заступництва богині" (1971), Д.С. Раєвський - як священний шлюб з богинею" (1977).

3. Унікальність багатофігурного зображення, його надзвичайна важливість для дослідження не тільки етнографічних особливостей скіфського одягу, озброєння, посуду, окремих сцен життя, але й справжнього пізнання змісту композиції для вивчення обрядів, релігії, міфології скіфів, потребує більш детальної розвідки повних умов її

знахідки під час розкопок, а не тільки перелічення деяких фактів (Г.Т.Ковпаненко, С.С.Бессонова, С.А.Скорый, 1989). Для цього неохідне ретельне вивчення всіх перших публікацій, архівних джерел, тощо. На сучасному етапі можливий науково-технічний аналіз її виробництва, який зможе привнести нові дані для тлумачення всієї композиції. На жаль, методика технологічного аналізу металевих виробів Скіфії, особливо з дорогоцінних металів, в науці не розроблена. Спробу виявити технологію нанесення зображень на Сахновській діадемі зробили С.С.Бессонова та Д.С.Раєвський (1977), які висунули припущення про дві технічні можливості для цього: а) відтиск з рельєфних зображень на посуді типу Куль-Оба; б) відтиск з рельєфної металеві матриці, відлитої за допомогою воскової моделі.

4. Спеціальний технологічний огляд діадемі з Сахнівки та експерименти над виготовленням її збільшеної копії, проведені І.Т.Черняковим, дозволили дійти дещо інших висновків щодо технології її виготовлення. Пластина розмірами 365 x 98 мм зроблена з золотої заготовки (проба 750), вагою 64,58 г за допомогою вальцювання однакової товщини. Технічні засоби відтворення композиції з людських постатей та орнаментальної нижньої частини розрізняються а) перша виконана спочатку за допомогою дифовки (вибивання) за металевими моделями окремих груп зображень; б) три паралельні рельєфні лінії та орнамент з розділених язиками "овів", зроблений на заключному етапі в техніці витискування за попередньо нанесеним малюнком. Аналіз напливів металу окремих груп зображень основної композиції в місцях їхнього стику дозволяє зробити висновок про те, що для його вибивання було застосовано 7 окремих металевих моделей, кожна з яких дифувалась окремо. "Наплив" одних зображень на інші допомагає з'ясувати і певний порядок їх вибивання. Спочатку була вибита центральна фігура богині, котра сидить на троні; потім - зображення праворуч від неї: скіф навколішках перед богинею з ритонном у лівій руці, у правій - кинджал, встромлений у землю; далі - молодий скіф, що стоїть позаду богині з піднятим ритонном; четвертим по черзі було нанесення гравця на арфі, п'ятим - двох скіфів, що обнялися та п'ють з одного ритона; шостим - крайнє праве зображення двох скіфів, один з яких наливає з амфори вино, а другий тримає у правій руці ритон, а в лівій

кубок; останнє сьоме - двоє скіфів сидять на колінах, один з них тримає голову барана, а другий - кинджал. Вибивання окремих сюжетів відбувалось за певним порядком від центру по черзі - праворуч та ліворуч, до самого краю. При цьому дуже заглиблені місця (вушка амфори) допоміжно продавлювалися після дефування дерев'яним чи кістяним інструментом. Обрізування пластинки за формою та протикання отворів для кріплення, мабуть, робилося наприкінці.

5. Дифовка за металевими моделями є одним з найстаріших технічних прийомів холодної обробки листового металу товщиною до 2 мм, що здійснюється безпосередніми ударами молотка, часто через м'яку прокладку. При вибиванні рельєфних зображень за металевою моделлю відбувається розтягання металу на високих місцях та стягання його до краю, що призводить до появи "зморшок". Вони добре помітні вздовж місць, під які підкладали металеві моделі, та у верхній частині зображень з високорельєфними округлими деталями голів. Це призводило до спотворення зображень появою рельєфних деталей, які не мають відношення до них: зображення "вуха" у скіфа з ритоном та кубком, "німби" на голові у скіфів-побратимів, тощо. Загалом, виконання рельєфу основної композиції не відзначається майстерністю. Хоча малюнок орнаменту виконаний не досконало, але його витискування зроблене більш вміло, ніж композиції.

6. Дифовка за металевими моделями та витискування зображень на золотих пластинах були розповсюджені в Стародавньому Світі, особливо в античній Греції. Ними користувались Фідій та Поліклет для виготовлення золотого одягу для статуй Афіни та Гери. Складні та різнобічні зображення скіфів на сахнівській пластині, безперечно, належать до досягнень античного мистецтва. Але це стосується тільки металевих моделей, що ж до безпосереднього їх нанесення на діадему за готовими моделями, то справа може бути іншою. Аналіз доводить, що моделі під час копіювання не були однаковими: "богиня", "музикант", "скіф на колінах перед богинею" - менш зношені, "скіфи з бараном", "побратими" - сліди нечіткості та "збитості". З усієї композиції, яка ніби об'єднується однаковою позою скіфів, котрі сидять на колінах,

виринається зображення молодого скіфа, що стоїть за богинею. Воно не тільки втиснуте між двома іншими зображеннями, але його масштаб удвічі менший від інших фігур. Виникає думка про те, що майстер Сахновської пластини зібрав поруч з поширеними і відомими за іншими знахідками (такі зображення, як "богиня, котра сидить", "двоє скіфів з ритоном"), досить рідкісні і поки ще не відомі нам сюжети ("Музикант", "Скіфи, що наливають вино з амфори", "Скіфи з бараном"). При конструюванні всієї композиції були використані різні моделі, у тому числі і модель з молодим скіфом, що не відповідала данному масштабові зображень. Все це може свідчити про поширення такого роду майстрів в середовищі різних скіфських общин і навіть виготовлення суцільно скіфських виробів за античними моделями скіфськими майстрами. Сильна заповірюваність верхньої частини рельєфів Сахновської діадеми - доказ її використання. Подібні діадеми призначалися не тільки для поховального обряду, але ними користувались й у певних випадках життя.

ПІДВИСОЦЬКА О.П.

Музей історичних коштовностей України

ПРО ЗОБРАЖЕННЯ НА ЧАШІ З ГАЙМАНОВОЇ МОГИЛИ

Серед численних речей, знайдених в скіфських курганах Північного Причорномор'я, особливе місце займає культовий та ритуальний посуд. Особливо виділяються екземпляри, прикрашені зображеннями сцен із життя кочових скіфів. До них належать посудини із курганів: Куль-Оба (Крим, 1830 рік), Чортотлик (Дніпропетровська область, 1863 рік), Карагодеуашх (Краснодарський край, 1888 рік), Часті кургани (під Воронежем, 1911 рік), Солоха (Запорізька область, 1913 рік).

Ці пам'ятки постійно згадуються в археологічній літературі, але тільки деякі з них стали об'єктами пильних наукових досліджень. Ще багато не з'ясованих питань, що стосуються походження, призначення цих речей та інтер